

ИВОНА КАРАЧОРОВА

**КЪМ ХАРАКТЕРИСТИКАТА НА АПОКРИФНИТЕ
МОЛИТВИ ПРОТИВ ЗЛИ СИЛИ И БОЛЕСТИ**

IVONA KARACHOROVA

**ON THE CHARACTERISATION OF APOCRYPHAL PRAYERS
AGAINST EVIL SPIRITS AND DISEASES**

(Abstract)

The paper presents a cycle of six apocryphal prayers against evil spirits and demons. Two of them are ascribed to Basil the Great, and the other four – to John Chrysostom. On the basis of four copies dated from the 19th century, I trace the gradual inclusion of these prayers in services with the same purpose along with the liturgical texts required by the Orthodox Church. I also present a type of apocryphal prayer which has not been described in existing classifications and which the writers themselves used to call “a prohibitive prayer”. With this addition, the knowledge of these texts is expanded and enriched.

Keywords: apocryphal literature, apocryphal prayers, a cycle of prayers against evil spirits, classification of apocryphal prayers, prohibitive prayers

Апокрифните молитви имат много старинен произход, а във формата, в която ги познаваме, идват главно от Византия и са силно християнизирани – променя се адресатът на заклинанието, навлизат християнски персонажи. Ранните образци стават модел за създаване на молитви от този вид, някои от които се приписват на известни християнски автори (Петканова 2005: 49). Тези молитвени текстове са известни още като „лъжливи“ молитви (Яцимирский 1913, Петканова 2001: 61). Според А. Наумов терминът „апокрифна молитва“ може да се отнесе само към молитви, съдържащи апокрифни или фолклорни елементи. Останалите неканонични молитвени текстове според него трябва да се наричат „квазиканонични“ (Наумов 1980: 72–73). М. Шнитер изследва преходните текстове между заклинание и неканонична молитва, както и признаците, по които те се различават (Шнитер 2001: 57–60). Известни са много апокрифни формули и заклинания, предназначени за различни болести и страдания: против ухапване от змия, против ухапване от бясно куче или друго бясно животно, против кръвотечение от носа и устата, против зъбобол, против трудно раждане,

против „всяка болест и недъг“, против природни стихии (Дуйчев 1954: 536–537). През Средновековието, а и по-късно, те се разпространяват паралелно с народните баяния, защото имат един и същ произход и предназначение.

Апокрифните молитви са сравнително добре проучени, много текстове са издадени (Kačanovskij 1881, Jagić 1878, Алмазов 1901, Яцимирский 1913, Ангелов, Генов 1922: 364, Дуйчев 1954: 536–553, Апокрифи 1981: 304–314, Естествознание 1992: 248–269, Овчаров 1998, Шнитер 2001, Мичева-Пейчева 2013, Мичева-Пейчева 2015). Изследвани са и като част от апокрифната литература (Наумов 1980, Петканова 1985). Съвсем наскоро словашкият палеославист В. Конзал издаде „старославянска молитва против дявола“ с обстойно изследване (Konzal 2015).

В научната литература тези молитви са класифицирани по различни показатели. По форма се разделят на: 1. Молитви – муски и рецепти, 2. Молитви – обръщение към християнски герои с пряко изразяване на желанието на моления се, 3. Молитви – заповеди към злата сила, 4. Молитви – повествования, написани в първо лице от името на нуждаещия се от помощ или в трето лице като наблюдение от страни, 5. Смесени форми. Според обекта биват няколко групи: 1. Общи молитви – срещу „всяко зло“, срещу „всяка болест“, 2. За определени болести – против нежит, треска, зъбобол, бодеж, ухапване от змия, вълк или бясно куче, против безсъние и др., 3. Молитви против зли свръхестествени и природни сили – вихри, мора, вещици, заклинания срещу дявола, уроки против гръм и мълния, стръвни животни и др., 4. Молитви, свързани със стопанския живот на човека – лов на риба, против вълк при добитъка, против разпръсването на пчелите и др., 5. Молитви, отнасящи се до личния, обществения и социалния живот на човека – при тръгване на война, на път, против меч и стрела, против противника в съда, при отиване при властелина и др. (Петканова 2003: 50, вж. и класификацията у Мичева-Пейчева 2015). М. Шнитер разделя молитвените текстове, предназначени за лекуване на различни болести или за предотвратяване на вредни природни явления на две големи групи според признака наличие/липса на евхемна организираност. Наративните заклинания с молитвено предназначение са относително рядко срещани. Основна тяхна особеност е повествователното им структуриране, което ги отличава от традиционния „апелативен“ строеж на молитвата (Шнитер 2001: 61).

Настоящата статия си поставя за цел представянето на един неописан и невключен в класификациите тип апокрифни молитви, които самите книжовници – преписвачи, съставители, наричат „запрещения“ или „запретителни молитви“. В нея се проследява по преписите един устойчив по състав цикъл от апокрифни молитви и постепенното му превръщане в ядро, устойчив елемент на молитвено последование с вариращ състав, съставено по каноните на православната църква.

Това са шест молитви – две, приписвани на Василий Велики и четири на Йоан Златоуст, които стават основа, център за съставянето на църковно молитвено правило срещу духове „нечисти и лукави“. Открих го в четири български ръкописа от края на XVII – началото на XIX в., всички съхранявани в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ). Неговият състав варира по преписите. С проследяването на състава на разглежданото молитвено последование се наблюдава процесът на разширяване с постепенното навлизане на типично богослужебни текстове като тропари и ектении, псалми и канони и навързването на отделните текстове с възгласи и „трисветое“, „господи помилуй“, т.е. превръщането му в църковно правило по всички изисквания. Този цикъл от шест молитви е известен като „Страшни молитви“ (Шнитер 2001: 64) и се среща често по ръкописите в пълния си състав. Не ми е известен случай, в който молитви от него да се срещат по преписите отделно. Тази традиция според М. Шнитер продължава от най-старите византийски евхологии (Дмитриевски 1901) до съвременния български требник (Требник 1981: 430–441). С общото начално оглавление всъщност се въвеждат молитвите, приписвани на Василий Велики, без да се споменават приписваните на Йоан Златоуст.

Тези шест молитви първоначално се преписват в молитвеници и требници сред евхемни текстове срещу немощ и различни болести. Те са тематично свързани, най-общо в тях се призовава божията милост за обхванатия от нечиста сила и божията помощ за борба с нея. В първата от двете молитви, приписвани на Василий Велики, се отправя молба към Бог да даде заклинание срещу предводителя на лукавството и целия полк низвергнати с него от небесното царство, да го обърне в бягство и да забрани на него и демоните да действат и зловредят. Но в цикъла има и други молитви. Втората от приписваните на Василий Велики е всъщност молитва-заклинание, изградена според характерния за тези евхемни текстове на принцип на паралелизма – многократно се повтаря заклинаю тѣ, след което се изброяват дела и достойнства на Исус Христос. Във втората част на молитвата се призовава демонът (дяволът): оубой сѧ, бѣжи, разлѣчи сѧ демѡне нечистый и скверный, прѣисподнїи, глѣбинный, л'стивый, безобразный, невидимый. Следва дълго изброяване в какъв образ и как може да се яви нечистата сила – или сотрѧсаѧй, или змїевидный, или звѣроличный, или ѧкѡ пара, или ѧкѡ птица, или ношеглаголникъ, или глѧхїй, или нѣмый, или ѡ нашествїѧ оустрашаѧи, или растерзаѧй, или навѣтвѧѧй, или во снѣ тѧжцѣ. Завършва се със заповед – оубой сѧ, оумолкни, бѣжи, не возврати сѧ, ни сокрыѧ сѧ со инѣмъ лѧкавствѡ нечистыѧ дѧхѡвѣ: но ѡиди в' землю безводнѧю, пѧстѧю, недѣланнѧю, на неже члѣвѣкъ не ѡбитаеть. Четвъртата Златоустова молитва, която е завършителна за цикъла, е определена като запретителна – рядко срещан тип, невключен в класифи-

кациите. Тя също е структурирана на принципа на паралелизма – многократно се повтаря фразата „запрещаеъ (тебѣ) господь, дѣволе ...“ и се изброяват дела господни.

В най-ранния от разглежданите ръкописи НБКМ 1385 – Требник и молитвеник от 1836 г. (Христова, Караджова, Вутова 1996: 71–73), са поместени двете молитви на Василий Велики и четирите на Йоан Златоуст без общо оглавление – блокът от молитви се въвежда с представяне на „молитвите, които са заклинания“ на Василий Велики, без да се споменават тези, приписвани на Йоан Златоуст.

л. 186–256 мѣтвы сѣ естъ заклинѣніе великаго васѣлїа к' страждѣщимъ ѿ демоновъ и на вскъю немощь

Нач. Бжѣ богввъ и гди господеи огненныхъ чинввъ содѣтелю

л. 20а втора молитва тогожде

Нач. Заклинаю т злочалника хвлнаго

л. 26а–35б Млтва Іванна Златовста (1)

Нач. Бжѣ вѣчный. избавивый родъ члѣскій ѿ плѣненї...

Молитва ина тогожде (2)

Нач. Всѣмъ нечистымъ дхвовмъ запретивый...

Молитва ина тогжде (3)

Нач. Призываемъ т вѣко бжѣ вседержителю...

Молитва ина тогжде (4)

Нач. Бжтвенное же. и стѣе и великое и страшное и нестерпимое...

Разглежданите молитви са поместени в ръкописа в литературен конвой с молитвослови за немощни и болящи – молитва за всяка немощ, молитва за болен, рецепти за различни болести. В тематичната група молитвослови се включва и широко разпространената в късната славянска ръкописна традиция „Молитва на седемте отроци за немощен и неспящ“. Това е една кратка молитва, която носи името на светите седем отроци. Те са светци, в житието на които се разказва, че били деца на видни граждани на Ефес, които напуснали града и избягали в планината заради гоненията на християните от император Деций. Като узнал, че се крият в една пещера, императорът заповядал да затрупат с камъни входа и така да бъдат живи зазидани. Но Бог им дал смъртен сън и те спали две столетия. Събудили се по времето на император Теодосий Млади. Били канонизирани за светци. Паметта им се празнува на две дати – 4 август е датата на тяхната смърт и 22 октомври – тяхното възкресение. Това е известна в южославянската ръкописна традиция молитва, приписвана на светите седем отроци под оглавление *молитва святыхъ седми отроков на немощнаго и неспящаго*, която е очевиден псевдоепиграф. Молитвата е точен превод от гръцки (Карачорова 2015). Освен споменатите молитвени текстове в групата молитви

за болни, бесуващи и немощни в ръкопис НБКМ 1385 е включено и четене от евангелието от Матей (8:14–16), в което се разказва как Исус изцелил болната тъща на Петър и множеството бесновати, които му довели същата вечер.

В ръкопис НБКМ 1010 (Стоянов, Кодов 1964:169) към устойчивия блок от молитви вече са добавени определени богослужебни текстове, които съставят молитвените правила (последования) макар че не е озаглавено така, а носи известното оглавление на шестте молитви като цяло:

л. 19а–34а млтвы заклинателнїа великаго василїа на всакѹ немощь

Блѡсловень бѣ нашъ, трїстое, по Очѣ нашъ, тропарь дневни, и вазѣ елеи ѿ кадила помажѣ иерей болнаго, и глаголеть млтвѹ сїю, гдѣ помолим сѧ

Нач. Очѣ стѣй, врачъ дѣшъ и тѣлесъ пославый единороднаго твоегѡ сѧ...

таже млтвѹ сїю, Гдѣ помолим сѧ.

Нач. Бже бѡвъ и гдѣ господей огнѣныи чиновъ содѣтелю млтвѹ вѣ, тогожде Гдѣ помолим сѧ

Нач. Заклинаю те злочалника хѣлнаго...

млтвы іѡанна златоустагѡ

Нач. Бжѣ вечный, избавивый родъ чловѣчестїи...

млтва ина тогѡ

Нач. Всѣмъ нечистїимъ дѣховомъ запретивый...

млтва инаа тогожде

Нач. Призиваемъ тѧ вѣко бжѣ вседержителю...

млтва инаа тогѡ гдѣ помолим сѧ

Нач. Бжтвенное и стое и великое и страшное

и абїе чететь еѣліе, ищи на лисѣ, і таже лобзаѣ сщѣникъ іеѣліе, даѣ болномѹ лобзати и абїе възложъ десницѹ на главъ егѡ глеть, (следва молитва – Нач. Словесы бжтвеннаго еѣліа да оугаснетъ...)

таже, тропарь. гласъ й:

Нач. Гдѣ, Оръжіе на дѣвола крѣть твои

сїа млтвѹ на всакѹю немощь.,

Нач. Вѣко вседержителю врачъ дѣшъ и тѣлесъ

а сїе еѣа крѣть творить сщѣникъ на страсъ недѣга со стѣи копїемъ, глеть сїе тропары

Първи тропар. Нач. Распеншѹ се тебѣ хрѣте...

Втори тропар. Нач. Искѣпилъ ны еси ѿ клѣтвы законїа...

Трети тропар. Нач. Копѣмъ въ ребра ѡ хрѣте мой...

Млтва стѣ седми отроковъ на немощнаго и неспащаго. гдѣ помолим
сѧ

Нач. Бжѣ великїи хвалный и непостижимы...

таже глѣ ектенїе, помилуй насъ бжѣ, еще молим сѧ ѡ млти жи ни ꙗщи
на лис'

Краят липсва

Според началните богослужебни указания това правило започва с набор от обичайните богослужебни текстове: Благословен бог наш, трисветое, Отче наш, различни тропари, между които и дневният. След като йерейт помаже болния с елей от кандилото, чете вече позната молитва с начало: счѣ стѣй врач дѣшъ и тѣлесъ. Следва молитвеният блок от шестте основни молитви (Василиеви и Йоанови), после – евангелски текст. Свещеникът целува евангелието и дава на болния да го целуне, слага десницата си на главата му и казва следните думи: Словесы бжтвеннаго евлїа да оугаснетъ и исчезнетъ в' тебѣ, имк': всѣ сила лѣкаваго дїавола, и да влеет сѧ сила бжтвеннаго дхѧ, аминь, Се крѣтъ гдѣнь, бжжите противныѧ силы: побѣдилъ бо естъ левъ ѡ колѣна иоудова корень давидовъ, гдѣ и бгѣ нашъ иисъ хрѣтосъ, по правый истерый вашѧ силѧ. блгвень бѣди день и чѧ, во нже гдѣ и бгѣ нашъ иисъ хрѣтосъ ѡ двѣ мрїи роди сѧ, на сотренїе и разршенїе диаволскаго мѣчителства, и во спасенїе вѣрныѧ. Следва тропар на глас 8 с начало: Гдѣ, сръжїе на дїавола крѣтъ твои – написан вероятно специално за правилото. Тук се включва още една молитва от групата молитви срещу всякакви болести и немощ – молитвата за всяка немощ с начало: влѣко вседержителю врач дѣшъ и тѣлесъ. След края ѝ свещеникът прави кръстен знак за изцеляване на недѣга със светото копие и изпява три тропара. Следва молитвата на седемте отрока. После казва ектенїя и Помилуй насъ Боже. Не знаем какво съдържа още последованието, тъй като преписът е без край и свършва тук.

Различна е структурата на последованието, в което е включен блокът от разглежданите шест молитви, в ръкопис от НБКМ 976 (Стоянов, Кодов 1964: 126–127):

л. 51а–82б Послѣдованїе молебное ѡ немощныхъ, ѡбѣреваемыхъ ѡ дѣхѡвъ нечистыхъ, и стѣжаемыѧ

Трисветое, псалми рмв, също да воскрѣнетъ бгѣ, и помилуй ма бжѣ

Молебен канон гдѣ нашемъ иисъ хрѣтѣ, ко престѣви бѣтъ, ко безплѡтны, ко аплѡм и ко всѣмъ стѣм. гласъ в.

пѣснь ѧ. ірмосъ Нач. Градите людїе, поимъ пѣснь хрѣтѣ бгѣ

Достойно есть, трисветое, 2 тропара:

I тропар. Нач. Всѧ аг̃лѡвѣ войнства, прѣтече гд̃нь...

II тропар. Нач. Вл̃чце и мѣи избавителя...

ектения и споменаване на немощния

По семь глѣть мл̃твы сщ̃енїи сї есть заклїнанїѧ великагѡ василїѧ. к страждѡщїи ѿ демѡнѡвѣ и на всѧкъю немощь.

Нач. Бж̃е богѡвѣ и гд̃и господеи огненыхъ чинѡвѣ

втораѧ мл̃тва тогожде Нач. Заклинаю тѧ злѡначалника хѡлнаго

молитва ѿванна златоста^{гѡ} Нач. Бж̃е вѣчный избавивый родъ члѡвѣческїи...

мл̃тва инаѧ тогожде Нач. Всѣмъ нечистїи дѡховѡмъ запретивый...

мл̃тва инаѧ тогѡже Нач. Призываемъ тѧ вл̃кѡ бж̃е вседержителю...

мл̃тва инаѧ тогѡже Нач. Бж̃ественное же, и ст̃ое, и великое, и страшное...

Таже емлетъ ѿ кандила елеа и помазѡеть немощнаго и глаголетъ молитвѧ сїю:

Нач. Оч̃е ст̃ѣи врачъ дѡшъ и тѣлесъ...

„Достойно есть“, три тропара на глас ѿ:

I тропар. Нач. Всѧ аг̃лѡвѣ войнства, прѣтече гд̃нь

II тропар Нач. Вл̃чце и мѣи избавителя

III тропар Нач. Гд̃и, ср̃жїе на дѡвола кр̃тъ твой

Таже ектеиѧ ищи на третей песни сего канона

ѡпѡсть

Това правило започва с „трисветое“, следвано от три псалма: 142, 70, 111. След тях е поместен пълният текст на молебен канон към нашия Господ Исус Христос и Пресветата Богородица, към безплътните сили, към апостолиите и всички светии на втори глас. С богослужебно указание се постановява следващия комплекс от текстове: „трисветое“, два тропара, на които е изписан пълният текст (същите два тропара се полагат и в края на правилото), ектения. Идва ред на блока с молитвите, въведен с обичайното заглавие, в което те са определени като заклїнанїя на Василий Велики – това са разглежданите две молитви на Василий Велики и четирите на Йоан Златоуст.

След края на молитвения блок свещеникът взема елей от кандилото и помазва боледуващия, казвайки едновременно с това молитва с начало: Оч̃е ст̃ѣи, врачъ дѡшъ и тѣлесъ – по съдържанието смятам, че е съставена специално за правилото, както и следващият тропар с начало: гд̃и, ср̃жїе

на дѣвола крѣтъ твои. Според указанията следва достойно естѣ, три тропара (два се повтарят от началото на правилото и този, създаден специално за него), ектения и отпуст.

В месецослов и требник на Теодор Йерей от 1772 г., НБКМ 1449 (Христова, Караджова, Вутова 1996: 216–218) шестте молитви също са включени в последование, но с по-различен състав, озаглавено: Последование молебное ѿ избавленіа недѣгѹющаго ѿ ѿбѣреваніе и насиліа дѣховъ нечисти. и мѣтви заклинателнїи тѣхже лѣкавихъ дѣховъ. Започва с указания да се сложат на гърдите на бесуващия свети мощи, а ако няма – осветен кръст господен, а свещеникът да сложи десницата си и епитрахила на главата му и да чете, без да бърза, изписаните молитви. Преди тях са поместени указания за включването на набор от богослужебните текстове, които предшестват молитвословите – Благословен Богъ нашъ, Царю небесный, Святый Боже, Пресвятая троице, Отче наш, Господи помилуй (12 пъти), Слава и ныня, приидите поклонимся (3 пъти), Господи услыши молитву мою. Преди първата молитва се уточнява, че заклинателят (не свещеникът, а заклинателят) стои на колене и с голямо умиление, ако може и със сълзи, прочита следните молитви. Молитвословите в правилото са номерирани, а в състава му има и такива, които са извън номерацията.

л. 45а–72а Последование молебное ѿ избавленіа недѣгѹющаго ѿ ѿбѣреваніе и насиліа дѣховъ нечисти. и мѣтви заклинателнїи тѣхже лѣкавихъ дѣховъ

Указания за подготовлението на свещеника и „бесуващия“: Въземь стѣихъ мощи аще имать влагаеть ѿ на перси бѣснаго аще мощи не имать крѣтъ некїи ѿщѣеннїи възлагаеть на нь. положив жѣ десницѣ и конецъ епитрахила на главѣ егѡ. съ в'сакимъ вниманіемъ ничтоже борзе се чететь раздѣлие мѣтви сїѧ, Блѣвень бгѣ нашъ...

молитва. Нач. Гдѣ иисѣ хрѣте бжѣ нашъ. всеи твори творче и съдѣтелю

Указания богослужебни.

молитва ѧ иже во стѣихъ ѡца нашего василіа великаго. нѧ страждѹщимъ ѡ бѣса. ѡ іереа ч'томаа. гдѣ помолим сѧ.

Нач. Бжѣ богѡвъ. и гдѣ гѡсподїи...

молитва Ѣ тогожде

Нач. Повелѣваю тебѣ, иже аще еси нечистїи дѣше

мѣтѡа Г Сгѣго василіа великаго. абїе же съ всакимъ дер'зновеніемъ крѣпкою верою чететь заклинаніе сїѧ.

Нач. Заклинаю те злочалника хѣлнаго...

мѣтѡа. Д. тогожде и абїа глѣть съ всакимъ оумиленіемъ мѣтѡа сїю рекъ Гдѣ помолим сѧ

Нач. Гди саваоѿ. исцѣлаеи всакѣю болезнь и всакіе недѣгъ призри на раба твоего...

млтва ѿ стго григоріа чюдотворца: и абіа съ всакимъ дерзновеніемъ крѣпкою вѣрою, чтеть заклинаніе сіе Нач. Запрѣщаетъ ти гдѣ діаволе пришедїи въ мїръ и вселивїи се въ члѣцехъ...

млтва ѿ стго іванна златоустаго: Гдѣ помолим сѧ. Нач. Бжѣ вѣчнїи, избавивїи родъ члѣкїи...

по сихже чтеть заклинанїа сїа. стго іванна златоустаго седмѣ Нач. Бжтвенное. и стое. и великое и страшное...

Чтеть млтвѣ сїю стго івана златоустаго всмаа: Нач. Всѣмъ нечистимъ дхѣвомъ запретивїи...

– и абіе веліемъ дерзновеніемъ глѣть запрещеніе сїа: стгw григоріа чюдотворца: деветае: Нач. Бгѣ стїи страшнїи. и славнїи

– и абіе чтеть млтвѣ запрещалнѣю. стго сщѣномѣчка кѣпрїана Нач. Призиваемъ те вѣко бжѣ вседержителю вишнїи

– и абіе глѣть заклинаніе сіе Нач. Заклинаю те гординѣ и всакое злоби лѣкавѣства же и ѿстѣпѣства изъвбретателю...

– млтва надъ болнимъ и неспещимъ въ немощи

конецъ

Първата молитва от последованието не е в номерацията. Според мен е съставена като уводна специално за това правило. Тя е обръщение към Бога, в което се просят сили за предстоящата борба със сатаната и нечистите сили – еже настѣпати на смѣа и на скорпїа и всю силѣ вражїю. и еже w имени твой бѣси изгонѣти. След това отново се иска сила за битката, за да може с нея да бѣде победен сатаната, и се изказва надеждата, че молещият се ще бѣде вѣоръжен, за да победи и съкруши силите на страшната и лукава змия. След завършека на тази молитва с „амин“ следва заканително и заплашително обръщение към злите сили без оглавление, което открих само тук. И преди началото на блока от молитви се дават още указания за ритуалните действия преди изчитането на правилото – свещеникът взема в десницата си кръста, прави кръстно знамение към „бесуващия“ и казва: „Се крѣтъ гдѣнь, бѣжите противнїа сили : побѣдилъ естъ левъ ѿ колѣна іудова, гдѣ и бгѣ нашъ іисъ хс. поправїи и стерїи вашѣ немощнѣю силѣ:“

В това последование към двете молитви, всъщност молитва и заклинаніе на Василий Велики, които вече бяха представени, са добавени още две, приписвани на същия автор. Като втора Василиева молитва е поместен текст – обръщение, заповед към злите сили с начало: повелѣваю тебѣ, иже аще еси нечистїи дѣше. Заклинателната молитва, обикновено вто-

рата от Василиевите, тук стои под номер три. Следващата молитва, четвърта по номерацията на съставителя на правилото, е молба за изцеление към господ Саваот: г̃ди саваѡѡѡ. Исцѣляѡи всакѣю болѣзнь. Не откривам тези две допълнителни молитви нито в състава на последования, нито отделно преписани. Като пета в правилото е поместена молитва, приписана на свети Григорий Чудотворец с начало: Запрѣщае ти г̃дѣ дѣволе пришедѣи в мѣрь, която засега намирам само в този препис. Следват Златоустовите молитви – обичайните първа и втора от цикъла тук са под номера шест и погрешно осем, за да се върне номерацията към номер седем, под който е поставена третата с нач. призоваем тя владыко боже вседержителю. В този препис липсва четвъртата запрещателна Златоустова молитва. На нейно място е поместено запрещение светаго григоріѡ чудотворца, което по материала, с който работя, се среща само тук, следвано от указанието: и абіе четѣ мѣтвѣ запрещалнѣю стѣго сщеномѣчника кѣпріана. Правилото завършва с анонимно заклинание и молитвата на седемте отрока – извън номерацията.

Изобщо в това последование в оглавленията към отделните молитвени текстове някои от тях са определени като заклинания: текст 3 (Нач. Заклинаю те началника хулнаго), текст 5 – на Григорий Чудотворец (Нач. Запрещает те Господь диаволе), текст 7 – на Йоан Златоуст (Нач. Божественое и святое и великое и страшное). Като заклинание е определен и текстът без автор – и веднага се казва това заклинание, гласи указанието. Самият текст е много въздействащ, построен на принципа на паралелизма, с начало: Заклинаю те, гординѣ и всакое злоби лѣкавѣства и ѡстѣпѣства изѡбретателю.

Освен заклинанията и молитвите в този препис на последованието са включени и текстове, определени от самия преписвач (или съставител) като „запрещение“ или „молитви запрещални“. Тези молитви не са включени в разглежданите вече класификации. Например текстът под номер девет, приписван също на Григорий Чудотворец – в указанието, с което се въвежда, се казва: и веднага с голямо дръзновение се произнася следното запрещение: нач. Богъ свѣтѣй, страшнѣй и славнѣй. Веднага след нея според указанията в правилото трябва да се изчете една молитва запрещална, приписвана на свети свещеномѣчник Киприян. Тя е от смесен тип, според класификацията на Д. Петканова, и се дели на две части. Първата е запрещателна и кратка и завършва с амин. Състои се от обръщение към Бог, следвано от молба да посети нуждаещото се от помощ свое създание (ѣко да запрѣтитѣ и отженет от него всякаго лукаваго и нечистаго демона) и завършва с финална доксология. Тази запрещална молитва не е построена на принципа на паралелизма, както е разглежданата по-горе молитва от този тип, приписвана на Йоан Златоуст (Запрещает тебѣ господь дѣволе). След

заклучителното „аминъ“ е поместена „заклинателната част“ на молитвата, която има паралелна структура (заклинаю тѣ дѣволе). В началната част на молитвата е обръщението към злия дух. Сведения за цикъл такива молитви, наречен „Запрещения против дявола“, поместен в четири требника от български книгохранилища, дава М. Шнитер. Тя открива негови функционални и семантични успоредици в някои от задължителните канонични чинопоследици (Шнитер 2001: 61).

Запрещалните молитви се срещат рядко и са непроучени. Те трябва да намерят и своето място в класификациите на апокрифните молитви. Интерес представлява също включването и функционирането на тези молитви в молитвени правила по каноните на православната църква.

В приложението – запрещения или запрещални молитви по преписите на молитвеното последование против зли сили и демони: на свещеномъченик Киприан и на свети Григорий Чудотворец по НБКМ 1449 и четвъртата молитва на Йоан Златоуст по НБКМ 976.

ЛИТЕРАТУРА

Алмазов 1901: *Алмазов, А. И.* Апокрифическe молитви, заклинания и заговори. – В: *Летопись Новороссийского университета, IX. Византийское отделение. V*, с. 221–340.

Ангелов, Генов 1922: *Ангелов, Б., М. Генов.* Стара българска литература в примери.

Апокрифи 1981: *Стара българска литература. Т. 1. Апокрифи.* София.

Дмитриевский 1901: *Дмитриевский, А. Ф.* Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках православного Востока. Т. 2, *Ευχολόγια*. Киев.

Дуйчев 1954: *Дуйчев, Ив.* Апокрифни формули и заклинания против болести и страдания. – В: *Естествознанието в средновековна България (изследвания, текстове с преводи)*. София, с. 536–553.

Дуйчев 1971: *Дуйчев, Ив.* Един ръкописен свитък с апокрифни молитви и заклинания. – *Старобългарска литература*, 1, с. 157–166.

Естествознание 1992: *Стара българска литература. Т. 5. Естествознание.* София.

Карачорова 2015: *Карачорова, Ив.* Молитвата на тримата отроци. – В: *Съвременните измерения на едно научно прозрение. Доклади от Международната конференция в чест на 150-тата годишнина от рождението на В. Облак (1864–1896)*. София, с. 236–239.

Мичева-Пейчева 2013: *Мичева-Пейчева, К.* Болестотворното зло в старобългарските молитви. – *БЕ*, № 2, с. 65–74.

Мичева-Пейчева 2015: *Мичева-Пейчева, К.* Злите сили в старобългарските апокрифни молитви. – *Дзяло. Сайт за хуманитаристика и извори*, № V. http://www.abcdar.com/magazine_latest.php

Наумов 1980: *Наумов, А.* Апокрифите в системата на старите славянски литератури. – *Palaeobulgarica*, № 2, с. 71–74.

Овчаров 1998: *Овчаров, Н.* Няколко слабо известни апокрифни молитви от 1497/1498 г. – В: Българска етнология, Кн. 3–4, с. 81–88.

Петканова 1976: *Петканова, Д.* Фолклорът и апокрифните молитви. – Български фолклор, № 2, с. 28–40.

Петканова 1985: *Петканова, Д.* Апокрифи. – Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. София, с. 85–93.

Петканова 2001: *Петканова, Д.* Апокрифните лечебни молитви. – *Paleobulgarica*, № 3, с. 61–85.

Петканова 2003: *Петканова, Д.* Апокрифни молитви. – В: Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. София, с. 49–50.

Попконстантинов 2004: *Попконстантинов, К.* Два оловни амулета от X в. против тресавици. – В: Сборник в чест на проф. д-р А. Давидов по случай 70-годишнината му. В. Търново, с. 469–476.

Стоянов, Кодов 1964: *Стоянов, М., Хр. Кодов.* Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. III, София.

Требник 1981: *Требник.* Изд. на Св. Синод. София.

Христова, Караджова, Вутова 1996: *Христова, Б., Д. Караджова, Н. Вутова.* Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. V, София.

Цонев 1923: *Цонев, Б.* Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. I, София.

Шнитер 2001: *Шнитер, М.* Молитва и магия. София.

Яцимирский 1913 (1914): *Яцимирский А. И.* Из истории ложных молитв в южнославянской письменности. – Известия ОРЯС, 3, 1913 (1914), с. 1–102; 4, 16–126.

JAGIĆ, V. 1878. Opisi I izvodi iz nekoliko južnoslovenskih rukopisa. – *Starine* X, p. 81–115.

KAČANOVSKIJ, VL. 1881. Apokrifne molitve, gatanja I price. – *Starine* XIII, p.150–160.

KONZAL, V. 2015. Staroslověnská modlitba proti d'áblu. Praha.

ПРИЛОЖЕНИЯ

НБКМ 1449

л. 59а

ѣ ѡбѣ вѣліемъ дерзновеніемъ глѣть запрещеніе сѣа : | стго григорї
чюдотворца : деветае : |

Бгѣ стїи страшнїи . ѣ славнїи въ | всѣхъ делѣхъ ѣ крѣпости своѣи
не|постїжимыѣ ѣ неиз(с)ледимїи сїи | тои пред'оуставивїи тебѣ дїаво|ле
вѣчнїи мѣки томлѣнїе , нѣмїи не|потрѣбными рѣби своїми повелеваѣтъ
тебѣ . ѣ всеи съспѣшнѣи тво|еи силѣ ѡстѣпїти ѡ сего създанїе . | рѣкъ его
: заклинаю оубо ѡ вселѣ|кавїи и нечїстїи и сквернїи . и мер'зскї | и чѣждїи
дїше , силою ѣсхвѣю . вса|кѣю власть имѣщаго на нбѣи и на | земли .

рекшаго глѣхомъ и безгласно|мъ бесѣ . изійди ѿ члѣка . и к томъ да | не
 вънидешы вонь : ѿиди познаи свою | светнѣю силѣ . ни на свинѣяхъ власть .
 | имѣщю . помени повелевшаго ти по | твоёмъ прошенію въ стадо свиное . |
 вънѣйти : оубои се бѣга егоже пове|лѣнїемъ земля на водахъ оутвержде|на
 бисть : създавшаго нѣбо . и поста|вившаго гори правиломъ . и оудолѣемъ' |
 мѣриломъ : и полож'шаго пѣсокъ мо|рю предѣль , и въ водѣ зѣлнои сте|зю
 твѣдѣю : прикасающаго се гора|мъ ѣко ризою : пропинающаго нѣбо | ѣко
 кожѣ : покривающаго водами пре|виспренаѣ своѣ : ѡсновавшаго зе|млю на
 тверди еѣ и не приклонит се | въ вѣкъ вѣка : призывающаго [во] | водѣ
 мор'скѣю , и проливающаго ю на ли|цѣ въсее земли : изійди и оустрани | се
 ѿ созданїе его : заклинаю те спѣси|телнѣю страстїю гдѣ нашего . иіса | хрѣта
 . и чѣтиимъ его тѣломъ и кровїю | и пришествїемъ его страшнимъ : прїи|дете
 бо и не оумедлитъ сѣдеи въсее зе|мли : и тебѣ и садѣиственнѣю твою | силѣ
 оумѣчить въ геенѣ ѡгненои пре|давъ въ т'мѣ кромешнѣю . идеже червь | не
 оусипаетъ . и ѡгнь , не оугнѣ не оугасаетъ : ѣкѣ | держава хрѣта бѣга нашего .
 съ ѡцѣмъ и | стѣмъ дхѣомъ , ннѣ и прѣнѣ и во вѣкъ | вѣкѡвъ аминь .

и абїе четѣ млтѣвъ запрешалн|ю . стѣго щѣномчѣнка кїпрїана |

Призываемъ те влѣко бжѣ вседержи|телю вишнїи . неискѣсимїи мирнїи
 царю : призываемъ те сътворшаго | нѣбо и землю . ѿ тебе бо произиде алфа |
 и ѡмега . сїестъ : начатокъ и конецъ . пре|давїи члѣкомъ въ послѣшанїе
 четвероно|жиїе и без'словесїїе животнїе : ти бѡ | покоришь еси сїе гдѣ .
 простри рѣкѣ твою крѣпкѣю . и мищѣ твою високѣю | и стѣю и
 присещенїемъ твоимъ стѣмъ | посѣти созданїе твоѣ сїѣ . ииз'посли | емѣ
 аггѣла мира . аггѣла державна . дшїи | и тѣла хранителя . ѣко да запрѣтитъ | и
 ѡженеть ѿ него всакого лѣкаваго | и нечистаго демона : ти бо еси гдѣ
 едїинъ високїи вседержитель блѣвеннїи | въ вѣки вѣкѡвъ аминь . |

(след това следват заклинания)

заклинаю те | дшѣ враждебнїи вседержителемъ бгѣомъ : | заклинаю те
 дхѣомъ вд'хнѣвшїи | члѣкомъ животъ вечнїи . егоже име ст|рашно . и оусти
 члѣчкими неизгланнѣ | заклинаю те гредѣщимъ ѡгнемъ . и | жѣпеломъ и
 пекломъ и трѣбою . емѣжѣ | ѣвльшѣ се слнѣце побѣжетъ на западъ | и звѣзди

спадѣтъ на землю и въсплачѣтъ се вѣса племена и людѣе : заклиная | те съшѣшимъ во долнее страни землѣ | и расторгшимъ твердѣа вѣрѣе . и разрѣшившимъ болѣзни смертнѣа . и блѣговѣстившимъ патрїархѣмъ из мертвихъ | воскрѣненїе : заклиная те ходившимъ | по морю и оукротившимъ волни его : | заклиная те повѣлети хотѣщимъ | морю . издати вѣса въ немъ истопившѣа се , и земли въ неи лежащїи мертвихъ предѣставити живїи на сѣдѣ бгѣ | заклиная те повелѣвшимъ морю не | пристѣпати предѣла своего доидеже прїидеть гдѣ сѣдити мїръ : заклиная те съшѣшимъ на синаискѣю горѣ , и | главшимъ съ моїсеѣмъ и аарѣномъ . | и явлѣшим се има въ пламене вгненомъ и | въ столпѣ вблачномъ : заклиная те изведшимъ люди свое вѣ земля египетскѣа . и давшимъ имъ ис камене сладкѣю | водѣ пити . и претворившимъ водѣ въ крѣвь | заклиная те казнившимъ егѣпта | моїсеѣмъ десетїю язвъ : заклиная те | поразившимъ первенца египетскѣа : заклиная те попалившимъ содомѣ и гоморѣ : и петѣ градовѣ инихъ вдожденїемъ | съ нбѣ вгненаго града : заклиная те | съдѣшимъ на прѣтоль слави , предѣ нимъже | вгнѣ течеть и емъже прѣстоать тмами темъ аггль и тисѣшами тисѣща | архаггль . и серафими выпїющїи . стѣ | стѣ . стѣ . гдѣ саванѣ , исполнь нбо | и земля слави твоеа . блѣвень еси во | вѣки аминѣ . и ти дшѣ лѣкавїи . аше | и не хоте воздаждѣ славу имени стѣомъ его . идежи аще съдиши въ оудѣси тѣла създанїе сего : или въ главѣ | или въ тѣмени . или въ бровѣ . или въ вчїю , или въ оушїю . или въ оустѣхъ или | въ язицехъ . или въ вїю . или въ плещѣ . или | междѣ плещима . или въ мишца или въ | персехъ или въ дшїи , или въ срѣце , или в' | селезиѣ . или въ плюцахъ , или въ чревѣ , | или подѣ чревомъ . или въ точилѣ . или в' | естественихъ предѣлехъ , или въ крѣпости , или въ жилахъ . или въ коленахъ . или въ листахъ . или въ голѣнѣхъ . или въ рѣкѣхъ , или въ ногѣхъ , или въ жилицахъ , или | въ кровавици . или въ костехъ , или въ мозгѣхъ , или въ крѣви . или въ власехъ . или | въ ногтѣхъ , или въсѣмъ тѣле , влѣчи се оустрани се изїиди дшѣ лѣкавїи | и даждѣ славу бгѣви . яко гдѣ силнїи | надѣ всѣми есть : ибо клѣте се идѣже аще кто призоветѣ име гдне . | еже ищезнѣти вамъ : заклиная те именемъ гда иїса хрѣта , распеншаго се рѣкшимъ нбо мнѣ прѣтоль есть , землѣ же подѣножїе ногама моима : заклиная те архагглами его . михаиломъ и | гаврїиломъ . оурїиломъ и

рафаиломъ : | заклинаю те великимъ именемъ снѧ | бжїа. ѿлѧчити се ѿ
сзѧнїе сего . и ни | же съ нимъ асти , ни же сложнѧ бити | съ нимъ . и одати
славѧ , и сляжбѧ имени | стѣмѧ его : заклинаю те всебразное | на зло
срѣтѣнїа . и нападенїе дневное | и полудневное и полнощное , идеже аще
еси ѿлѧчи се ѿ сзѧнїе сего и не изведи дшїѧ, ни разсипи , ни раздрѧши |
тѣло его. но встави его чиста и | жива бгѧ на сляжбѧ : заклинаю те |
гредѧщимъ оутвердити прѣтоль междѧ нѣбомъ и землею и сѧдити всемѧ | родѧ
члѣкомѧ праведнимъ же и грѣшнимъ : ти оубо дшїе нечистїи . оубо | и се
имени стѣго его . и ѿиди ѿ сзѧнїе сего : оубои се ѿгнѧ негасимаго , |
оубои се родства ѿгненаго всепоадѧющаго : оубои се оуготовавшаго те|бе
ѿгнь и жѧпель и пеклогѧбителеѿ | оубои се ѧвльшаго се моѿсеви |
ааро|нови на горѣ синаистѣи : оубои се ѧвлѧшаго се ѿваннѧ на рѣцѣ
ѿрданѣстѣ | егоже видѣвше рѣка оубоѧ се : и оусѣтѧпи , и възврати се
въспеть : и ти дѧше лѧкавїи оубои се ѿстѧпи и ѿстра|ни се ѿ сзѧнїе сего .
заклинаю те ѿдѣ|вающаго се свѣтомъ ѧко ризою , еди|немъ имѣющимъ
безсмертїе : томѧ | бо подобаеѧ всакаа слава . честь и | и поклоненїа ѿцѧ и
снѧ . и стѣмѧ дхѧ . | ннѣ и прѣнѧ и во вѣки вѣкѧвъ аминь :

НБКМ 976

746

Млѣтва инаѧ тогѧжде . |

Бжѣственное же , и стѣе , и великое и страшное , и нестерпи|мое
именованїе , и призыванїе | творимъ на твое погѧбленїе | и на твое
прогнанїе ѿстѧпни|че дѧволе . бгѣ стѣий безнача|льный , страшный ,
невидимый сѧществомъ , неприкладный силою | и непостижимый бжѣтѣѿ ,
црѣ | славы , и вседержитель ѿлѧка . ||

75а

запрещаетъ тебѣ дѧволе , ѿ | несѧщихъ во еже быти всѧ блѣ|голѣпнѧ
словѣ составивый , | ходѧи на крилѧ вѣтренню. За|прещаетъ тебѣ гдѣ
дѧволе , | призываѧи водѧ морскѧю , и | изливаѧи сїю на лице всеѧ зе|мли ,
гдѣ силь имѧ емѧ . Запрѣ|щаетъ тебѣ гдѣ , дѧволе , ѿ | безчисленныхъ

нб̄ныхъ чин̄в | огненныхъ , и страх̄о слѣжимый , | и воспѣваемый, и ѿ
множества | ликвѣ аггскѣ архаггльскихъ , ||

756

съ трепет̄о покланяемый , и | славимый . Запрещаетъ тебѣ | гдѣ ,
дѣволе , вкрѣжаемый ѿ | окрестъ предстоящихъ силъ , | и страшныхъ
шестокрильныхъ | и многоочитѣ херувимвѣ и | серафимвѣ , лица своа
двѣма | крилома покрывающимъ незри|магѣ ради егѣ , и неизслѣдима̄в |
бжтѣва , и двѣма крилома своа | ноги покрывающихъ коеже не | впалити са
ѿ неизреченна сл|авы и недомислима̄в величества ||

76a

егѣ , и двѣма крилома летающѣ , | и нб̄о исполняющихъ ѿ вопла |
своегѣ : стѣ , стѣ , стѣ , гдѣ сава|ѡфѣ , исполнь нб̄о и земля сла|вы егѣ .
Запрещаетъ тебѣ гдѣ , | дѣволе , ѿ нѣдра оца сошедый | съ нб̄съ бгѣ слово
 , и ѿ двѣ стѣа | поклоннѣ неизреченнымъ и пре|чтымъ воплощеніемъ ,
неизгла|голаннѣ ѡвивый са в' мирѣ , еже | спасти егѣ , и влѣченю свою
си|лою свергѣи тебе съ нб̄съ , и ѿметна всачески показавый . за||

766

прещаетъ тебѣ гдѣ , дѣволе , | рекѣи морю : оумолкни , престани : | и
повѣленіемъ абіе преста . За|прещаетъ тебѣ гдѣ дѣволе , пре|чтымъ
плюновеніемъ брени сотво|ривый , и лишенный оудѣ ѿ рожде|ніа, слѣпомъ
создавый , и свѣт' | даровавый . Запрещаетъ тебѣ гдѣ | дѣволе , дщерь
архисѣнагѣговѣ | словѣ ѡживотворивый , и вдови|ча сна из' оустъ смерти
восхити|вый , и своей егѣ мѣри цѣла и | здрава даровавый . Запрещаетъ ||

77a

тебѣ гдѣ , дѣволе , лазара из' мерт|выхъ четверодневна нерастлѣнна |
ѡкѣ не ѡмерша , и безвредна во оудивленіе многѣ представивый . |
Запрещаетъ тебѣ гдѣ , дѣволе , за|шеніемъ клатѣ испразнивый , | и
копѣмъ пречтѣхъ ребрѣ своихъ , | райское хранащее пламенное оръ|жіе

ѡставивый . Запрещаетъ тебѣ | гдѣ дѣволе , заплеваніемъ чѣна^н | своегѡ начертаніа всакзю слезѡ | ѡ всакагѡ лица ѡтерый . Запрещаетъ гдѣ , дѣволе , воздрзливый ||

776

крѣ во оутвержденіе едино и | спасеніе мира , впаденіе же твое | и всѣхъ подъ тобою аггелѡвъ . | Запрещаетъ тебѣ гдѣ , дѣволе , | давый гласъ на крѣ своемъ , | и завѣса храма раздра са , и каме|ніе разсѣдоша са , и гробы ѡ|верзоша са , и ѡ вѣка оумершый | восташа . Запрещаетъ тебѣ гдѣ , | дѣволе , смертню смерть оумерт|вивый , и животъ востаніе свой | члѣвкѡ даровавый . Запрещаетъ | тебѣ гдѣ , дѣволе , сошедый во ||

78a

адъ , и гробы егѡ исрасый , и всѣ | в немъ содержимыхъ свазаныхъ | свободивый , и к себѣ воззавый : | егоже вратницы видѣвше оу|жасоша са , и подвижницы адовы | крыюще са исчезоша . Запрещаетъ | тебѣ гдѣ дѣволе , изъ мертвыхъ | воскрѣсый , хрѣтосъ бгѣ нашъ , и | всѣмъ воскрѣне свое даровавый . | Запрещаетъ тебѣ гдѣ , дѣволе , на | нбо со славою вознесый са ко | оцѣ своемъ , и ѡ деснзю величе|ствіа на прѣолѣ славы сѣдаи ||

78б

Запрещаетъ тебѣ гдѣ, дѣволе, | паки градый со ся славою на о|блацѣхъ нбныхъ, со агглы сво|ими, сѣдти живымъ и мертвѣ . | Запрещаетъ тебѣ гдѣ, дѣволе, | огнь невгасаемый , и червь нез|сипаемый, и тмѡ кромѣшнюю | оуготовавый тебѣ въ вѣчнзю | мзкѡ . Запрещаетъ тебѣ гдѣ дѣволе, егѡже вса боат са и трепе|щзтъ, ѡ лица силы егѡ, ѡко не|стерпимъ есть грѣхъ, еже на те|бѣ прещеніа егѡ : тои запреща||

79a

еть тебѣ гдѣ, дѣволе, стра|шныи своимъ именемъ, оу|страши са вострепещи, оубои са, раз|лвчи са, потреби са, бѣжи, пады|й съ нбсе, и съ тобою вси лѡкавы|й дзси: всакїи дзхъ лѡкавый, | дзхъ нечистоты, дзхъ

лъкавства, | дѣхъ нощный и дневный, полѣде|ннии же и вечерный , дѣхъ
полѣ|нощный, дѣхъ мечтанный, дѣхъ | срѣтателный, или земный, или |
водный, или в' дубравахъ, или въ | трости, или въ стремнинахъ, или ||

79б

во двоупѣтѣхъ , | и трепѣтѣхъ , | во езерахъ , или рѣкахъ , в' домѣхъ' , | во
дворѣхъ , и в' банахъ прехода|и и вреждааи , и измѣнааи оу|мъ члѣвѣческѣи
: вскорѣ разлѣчи | сѧ ѿ созданѣа создателя хрѣта | бѣга нашего , и ѿлѣчите сѧ ѿ
| раба бѣжѣа , имѣкъ : ѿ оума , ѿ | дѣши , ѿ срѣца , ѿ оутробѣ , ѿ члѣвѣствѣ , и ѿ
всѣхъ оудвѣв егѡ , | во еже быти емѣ здравѣ и всецѣлѣв , и свободнѣ ,
знающѣ своегѡ | влѣкѣ и зиждителя всѣхъ бѣга . ||

80а

собирающа заблѣждшыа , и | дающаи ме печать спасенѣа , | рожденѣемъ
 , и ѡбновленѣе , бжѣ|ственнагѡ крѣщенѣа , во еже спо|добити сѧ емѣ
 пречѣтыхъ и | нбнѣхъ , и страшныхъ егѡ тай|нствѣ : и соединити сѧ стадѣ |
 егѡ истинномѣ , на мѣстѣ зла|чнѣ вселяющѣ сѧ , и на водѣ оу|покоенѣа
 питаемѣ , и палицею | крѣта спасителнѡ и извѣстнѡ | наставляемѣ , во
 ѡставленѣе грѣ|хѡвѣ , и в' жизнь вѣчнѣю . ѡакѡ ||

80б

томѣ подобаетъ всакаа сла|ва , честь и поклоненѣе , и вели|колѣпѣе , со
 безначалнымъ егѡ | ѡцѣмъ , и съ престѣымъ и блѣгимъ | и животворащѣ егѡ
 дѣхѡмъ , | нынѣ и прѣнѡ и во вѣки вѣкѡвѣ , | аминь . |

|
✉ Доц. д-р Ивона Карачорова
Секция за история на българския език
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България
karachorova@abv.bg

✉ Assoc. Prof. Ivona Karachorova, PhD
Department of History of Bulgarian Language
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria
karachorova@abv.bg